

**United States Holocaust Memorial Museum  
Oral History Interview  
Hungarian Witnesses Documentation  
Project**

## Schumann Róbertné Ripszam Mária

K: Legyen szíves elmondani a nevét.

I: Schumann Róbertné született Ripszam Mária.

K: Mikor született, melyik évben?

I: 1924. IX. hó 15-én.

K: És hol?

I: Itt, Bólyba, Németbóly volt akkor még.

K: Mariska néni, voltunk itt egy olyan másfél hónappal ezelőtt-

I: -igen

K: -és akkor elmesélte nekünk, hogy mire emlékszik, mi történt itt Bólyban a zsidókkal a második világháború idején-

I: igen=igen-

K: -világháború alatt. Most megint erről lesz szó, erről fogunk kérdezni és ugyanezeket-ugyanezekről kellene beszélnie Mariska néninek-

I: -igen-

K: Elsőként hadd kérdezzem meg, ugye itt éltek a faluban.

I: Igen.

K: Ha jól tudom, jól emlékszem, ugye egy sváb család az Öné.

I: Igen. Milyen család?

K: Sváb=sváb család.

I: Az én családom?

K: Igen=igen.

I: Hát mi fél-svábok voltunk, nem voltunk svábok, mer apám magyarnak vallotta magát mindig, mer Varjú nevezetű volt az édesanyja. Úgyhogy fél-svábok voltunk. ((nevet))

K: Mivel foglalkozott az édesapja?

I: Az édesapám kovácmester volt, lovakat patkolt, szekereket állított elő, ilyesmi. Szóval kovács-munkát végzett.

K: Tehát mond iparos volt-

I: -iparos, igen. Bólynak fele iparos volt, és fele meg földművesek.

K: És az Önök családja gazdagabbnak, vagy inkább szegényebbnek számított a faluban?

I: Hát olyan középfokon, apám nagyon sokat dolgozott, és csak a munkájának élt. Mással nem=nem foglalkozott, és nagy család voltunk, heten voltunk testvérek, de nem volt hiányunk semmibe.

K: Voltak alkalmazottaik a-?

I: Alkalmazott nem, ahogy a fiútestvérem fölnőtt, a legidősebb, akkor az 15 éves korától dolgozott vele addig, amíg behívták katonának.

K: A családban németül beszéltek, svábul beszéltek?

I: Nem, mi otthon legtöbbször magyarul beszéltünk. Apám nem szeretett németül beszélni.

K: De tudtak németül.

I: Tudtak, igen, tudtak-

K: -tehát Mariska néni is beszélt?

I: Igen, én is beszélek, igen.

K: Mire emlékszik, milyen volt a hangulat a háborút megelőző időszakban, itt Bóly=Bólyon?

I: Hogy milyen volt a hangulat?

K: Milyen volt a hangulat nyilván azzal kapcsolatosan, hogy milyen volt a viszony zsidók és nem zsidók között. Milyen volt a: a- beszélünk a múltkor arról, hogy létezett a volksbund mozgalom.

I: Igen. Na most Bóly egy nagyon-nagyon összetartó község volt, mindenkit ismertünk, mindenkivel jóba voltunk, és amikor megalakult itt a volksbund, akkor mintha a falu kettéoszlott volna, mer egyik része, akik a volksbundhoz húzódtak, meg jártak, azok akkor nem is tudom, ellenségnek tekintették azokat, akik nem vettek részt övelük. Tehát nekünk az eszünkbe se jutott, nem szerettük őket mi se már, és a szomszédok s jártak már össze. Volt-

K: Kik=kik csatlakoztak a volksbundhoz?

I: Hát elsősorban akik cselédek voltak, és utána meg a- mer itt a polgároknál a- illetve a parasztoknál, hogy így mondjam, azoknak cselédjeik voltak, egy volt, akinek kettő, meg szolgál is volt minden háznál. És előbb azok kezdtek odajárni és akkor a- hogyha a gazda nem lépett be a volksbundba, akkor azt mondták, hogy elmennek és otthagyják. Úgyhogy akkor a gazda is belépett. Akkor olyanok, akik mondjuk otthon házi munkával, vagy kis földdel foglalkoztak, azokat is becsalták, hát a végén-

K: -mivel csalták be, mit hirdetett a volksbund?

I: Hát, a volksbund az volt egy német isk- német középiskola is itt. És akik először odajártak, azok minden alkalommal kaptak egy kis ajándékot. És akkor az a szegények ezeket azért lehetett könnyen odacsalni, mer azok örültek annak mondjuk, ha kaptak két kiló lisztet, vagy egy kiló cukrot, vagy=vagy más egyebet, szóval ilyesmivel csalták oda, de akkor a végén már kezdtek előadást tartani nekik, meg utána alakult meg az iskola is.

K: Miről tartottak előadást?

I: Hát, azt nem tudnám megmondani, csak mindig azt mondták, most megyünk, mer ma előadás volt. Hát-

K: De mit hirdetett a volksbund, miről szól az egész mozgalom?

I: Az egész? Hát a német nemzetiséghez akartak tartani mindenáron. Ez olyan- ez hasonló volt, mint nálunk például a kommunizmus. Hogy hát valaki a kommunistákhoz csatlakozik, valaki meg=meg pont az ellentéte, aki nem akar hallani róla. Így volt ez akkoriban is a nemzetiség-

K: Volt szó Hitlerről a volksbundban?

I: Kérem?

K: Hitlerről volt szó a volksbundban?

I: Most nem értem-

K: -a Hitler=a Hitlerről=Hitler-

I: Ja! Hát azt éltették. És a háború alatt hallgatták a faluban talán akkoriban még csak öt tévé volt, és azokat ilyenkor kirakták az ablakba-

K: Tévét, vagy rádiót?

I: Tévét. Kirakták az ablakba és-

K: -nem rádió inkább?

I: Hát lehet, hogy magának van igaza, hogy rádió volt. Csak azt tudom, kirakták az ablakba és akkor ott az utcába gyülekeztek az ablak alá és amikor ott kiabáltak benne, hogy *Heil Hitler*, akkor ők is kezdték kiabálni, *Heil=heil=heil*. Igen.

K: De a falu akkoriban teljesen német nyelvű volt, mindenki németül beszélt?

I: Mindenki tudott, de nem mindenki beszélt. De hát általában- na most a német és a=és a német nyelv között is különbség volt. Mer az iparosok kicsit szebben beszéltek németesen, és a polgárok, a földes parasztok, azok meg svábosan beszéltek. Például hogyha most én mamát mondtam, meg papát a szülőknek, azok meg mut-ot, meg fat-ot mondtak, tetszik érteni, ugye? Ja. Ez volt.

K: Mikor alakult a volksbund itt Bólyon?

I: Hú, ez most egy nehéz kérdés, mer az évszámokkal kicsit-

K: Ez a háború alatt már?

I: Na, mikor is? Mikor bejött- azután, mikor a németek- de akkor már volt volksbund, mikor a németek bejöttek, akkor már itt-

K: '44-ben jöttek be a németek Magyarországra-

I: -igen-

K: -nyilván előtte alakult már.

I: -igen-

K: Harmincas években, vagy inkább a 40-es évek elején?

I: Negyvenes évek elején lehetett inkább, igen.

K: Szerveztek gyűléseket, és milyen- volt egy német iskola, gyűléseket szerveztek, milyen más tevékenységet folytattak?

I: Hát---hát egy-kétszer- na, szóval sokat nem tudok róluk, hogy ők ott mit csináltak, vagy mit sem, mer azokkal akkor közvetlen mi se=mi se tartottunk már barátságot. Például a második szomszédasszonyom az mindennap vitte tőlünk a moslékot, mert állatokat tartott. És akkor attól a perctől kezdve, amikor belépett a volksbundba, akkor jött, és azt mondta, ne haragudjatok, de én ezután nem jöhetek el hozzátok, mert nekem ez egy rossz pont. És akkor már nem kellett neki se a moslék, se más, és akikkel é- akikkel éveken keresztül összejártunk akkor egyik napról a másikra megszakadt a kapcsolat.

K: Azon túl, hogy megszakadt a kapcsolat volt ellenségeskedés is?

I: Ellenségeskedés nem volt.

K: De volt, hogy rosszat mondtak egymásra-

I: -nem-

K: -volksbundisták meg nem-

I: -szóval azokkal, akivel mi kapcsolatba voltunk, vagyis a szüleim, nem volt ellentét.

K: Verekedések voltak?

I: Nem, arra nem emlékszem, hogy olyan lett volna, nem.

K: És maguk miért nem lettek volksbundisták?

I: Apám mindig magyarnak vallotta magát, mivel hogy mondom, hogy anyja Varja- Varjú nevezetű volt, és apám nem is akart németül beszélni se, ő velünk is magyarul beszélt, anyánkkal meg németül beszélt. Hát mikor hogy. Így is tudtunk, úgy is, nekünk mindegy volt, magyar vagy német beszéd, de apám nem szeretett németül beszélni velünk se.

K: Mit gondoltak a családban Hitlerről, volt szó róla?

I: *((sóhaj))* Hát annyit, hogy tudtuk, hogy van, és hogy hallottuk a Heil Hitler-t, mikor így- vagy láttuk, amikor így köszöntek egymásnak a volksbundok, mikor egymás mellett elmentek, de úgy különben szüleim nem- a=apám nem foglalkozott politikával. Annak csak a munkája volt a fontos. De az volt még a rossz neki, hogy akkor akik a volksbundba voltak, mivel ő nem lépett be a volksbundba, akkor elveszítette a kuncaftjait, akik már évek óta- és azt bizony mi megéreztük abba, hogy pont a legnagyobb parasztok, akik voltak és akiből jóformán éltünk, azt a kereset kimaradt akkor.

K: A volksbundistáknak volt valami programjuk, vagy retorikájuk a zsidókkal kapcsolatosan?

I: Arra nem emlékszem, hogy olyan lett volna, de olyan volt, amikor én a zsidókhöz, akik a- egy sarkon a: mi házuk és az ő házuknak a kertkapu- az udvar kapcsolódott hátul. És én- hát mi együtt jártunk iskolába velük és mindennap odamentünk a- ők jöttek mihozzánk, mi mentünk oda, a leg=legidősebb fiú körülbelül velem egyidős volt, máma él, mer akkor, mikor elvitték őket, Budapesten volt, most jelenleg Pécsen van, nem jelenleg, hanem mikor visszajött, mindjárt ott telepedett le, innen nősült.

K: Hogy hívják?

I: Mezei Imre. Mer ő- a szülők Müllerek voltak, de ő mikor visszajött, akkor magyarosított Mezeire. És ő velem úgy- azt hiszem egy év különbség volt köztünk, ja. És négyen voltak gyerekek a családba, ott az Imre, egy Magdi, egy Gyuri, és egy Zsuzsika. És akkor volt még egy nagypapa, aki sakter volt, hát attól mink gyerekek voltunk, akkor attól valahogy kicsit idegenkedtünk, féltünk, nem tudom, hogy mért. Mer annak mindig a izébe volt a kése, a csizmájába, amikor ment valahová állatokat, libát, vagy kacsát, vagy ilyesmit vágni, mer azt ők nem csinálták, ahhoz a sakter kellett. De úgy különben szegények voltak, nagyon szegények, szegényesen éltek, a- Árminnak hívták különben, és avval foglalkozott, hogy a piacra járt egy kis áruval. Volt neki egy ilyen asztal nagyságú kis---padja, vagy nem tudom minek nevezzem, ahol cipőfűzőket, meg cipőpasztát, és zoknikat árult. És ugyanígy volt neki a konyhájukba egy kis polc, és azon is az a kis áru volt, és persze ha kellett cipőfűző, vagy cipős izé, akkor odaszaladtunk át hozzá, de különben napközbe is játszottunk, ők jöttek hozzánk, mi is átmentünk őhozzájuk, meg az utcán, amikor játszottak. Együtt voltunk mindig, mint akármilyen más pajtással.

K: Németül beszéltek egymással?

I: Kérem?

K: Németül beszéltek a Müller gyerekekkel?

I: A Müller gyerekekkel, hát ők inkább magyarul beszéltek, mint németül, ja. A Mezei, akit most mondok, ő tudott németül is, de a kisebbek azok nem tudtak németül. Itt jártak ők is, mint mi is a zárdába óvodába, meg iskolába. Szóval nem tettünk különbséget köztünk.

K: És mikortól lehetett érezni, hogy valami készülődik a zsidók ellen? Volt-e valami jele itt a faluban például? Mondta, hogy átjárt és hogy ezt volt, aki nem nézte jó szemmel?

I: Hát, igen. Volt olyan, hogy szembe lakott velük egy idős néni, aki ilyen bedolgozó volt a (kapcsáson), és az mindig az utcán ült és ott kötött. És amikor látta, hogy én átmegyek, akkor az egyszer előfordult az, hogy fölugrott a székéről, és odajött és leköpött engem. De én avval nem törődtem, én arra az öregasszonyra nagyon-nagyon haragudtam, mondtam neki, hogy utálatos, de különben azután nem is köszöntem már neki és továbbra is odajártam, ahogy hozzá voltam szokva.

K: Miből gondolja, hogy azért köpte le ez a szomszédasszony?

I: Ja, hát azt mondta, ne a zsidókhoz menjek, hanem menjek önkéntes katonának. Mer ott nőket is tudnak, meg lehet katonákat áp- sérült katonákat ápolni. És én mondtam, hagyjon engem békén, semmi köze hozzá, hogy én mit csinállok, igen. Szóval volt köztük olyan, aki utálatos, de hát én nem foglalkoztam velük.

K: És ez a nő volksbundista volt?

I: Az volksbundista volt, igen. De mondom, az már egy idős asszony volt. Egyet tudnák még mondani, amikor a németek megszálltak. Akiről nem is tudtuk, hogy a volksbundhoz tartozik, az akkor örömebe felkiáltott, éljen Hitler, éljen a volksbund- jaj, ha tudnám tovább az izét. És én úgy meglepődtem akkor, akivel iskolába jártam és jóba voltam, és fogalmam se volt, hogy őneki valamilyen köze van a volksbundhoz. Ezt a mai napig nem tudom elfelejteni.

K: Mi lett akkor a helyi zsidókkal? Mi történt velük?

I: A helyi zsidókkal? Hát---az az asszony, aki azt mondta, hogy ezentúl nem jön már moslékér', annál lakók voltak. A lakók egy=egy csendőr volt. Családjuk nem volt, egy fiatal házaspár, és az asszony az nekem barátnőm volt, és amikor a férfinak éjjel szolgálatba kellett menni, akkor ő félt, és- mer nem bólyiak voltak, valahonnan vidékről kerültek ide, és akkor mindig szólt nekem, hogy jöjjenek át, és ott aludtam nála és reggel megint=megint hazamentem. Ezt elég gyakran, majdnem hetenként előfordult egyszer. És úgy összebarátkoztunk és bizalmasan szoktunk beszélni mindentről, és ő nekem elmondta, hogy holnap viszik a Mülleréket. És akkor hazamentem- de most közbe kell vágnom. Előtte az volt, hogy ennek a Müller Árminnak egy testvére, lánytestvére jött Budapestről, egy asszony, Irén tántinak- mi is annak szólítottuk, Irén tántinak, és anyámnak így kézbe fogott, zsebre nyúlt és kivett egy csomó aranyat, és azt mondta, hogy ha éjjelen át itt alhat, mer reggel megint hazamegy, csak még egyszer látni akarja a családot, akkor ezt anyámnak odaadja. Anyám meg azt felelte rá, de én ezt nem hallottam, ezt anyám mondta, és azt mondta, hogy őneki olyan nagy a családja, hogy ő nem tudja ezt megreszkírozni, hogy ezért talán valami kellemetlenség éri. És az az Irén tánti elment a másik utcába, abba az utcába, ahol a Müllerék laknak, és egy másik asszonynak is valószínű kínálta ezt, mer az Irén tántit utána már nem láttuk. De egy héttel később azt a- asszonynak a férjét elvitték a csendőrök és egy hétig bezárták, de valószínű ez az ember semmiről nem tudott, vagy nem vallott be semmit, nem- ezt mai napig se tudom, de ezt hazaengedték.

K: Mariska néni, nem egészen világos, hogy miért nem lehetett elszállásolni ezt az Irén tántit egy éjszakára?

I: Hogyan?

K: Hogy miért nem lehetett elszállásolni ezt az Irén tántit egy éjszakára, miért volt ez veszélyes?

I: Hát hogyha ezt valamelyik szomszéd meglátja, és elmondja egy volksbundnak, akkor egyből bezárták volna apámat.

K: De ez miért volt akkor- ez törvényellenes volt, elszállásolni valakit?

I: Hát- ez=e- hogy is mondjam, hát ahogy mondom, ott a másik az valószínű elszállásolta, de azt senki se tudta, és azt a férfit mégis elvitték, és bezárták egy hétig, és utána hazaengedték, ez nemcsak egy eset volt, volt ilyen más is.

K: De ez már akkor volt, amikor ő: elvitték a zsidókat, vagy még itt voltak a zsidók?

I: Még=még itt voltak, az utolsó napokban. Szóval akkor, mikor az a csendőrfeleség megsúgta nekem, hogy másnap délután, vagy délelőtt el fogják vinni azokat az utcába, akkor elmondtam anyámnak, ő meg egy élelmiszercsomagot készített, kenyeret, sonkát, meg szalonát. Tudtuk, hogy a zsidók azt nem eszik, ami disznóból származik, de azt úgy gondoltuk, hogy ha nincs mit enniük, vagy amíg vagonba vannak talán, vagy mi, hogy azér legyen nekik élelmük. És akkor azt én még a kőkerítésen átadtam nekik, anyám nem, azt mondta, hogy jobb lesz, ha te csinálod, azt mondja, mer téged nem fognak még bántani, de hát ő nem meri. És akkor azt még hívtam őket, mer jeleztem, és akartam valamit mondani, vagy mesélni nekik, akkor ők mindjárt- de ők akkor be voltak zárkózva, de valamelyik meghallotta,

és odajöttek a kerítéshez, és akkor azt mondtam nekik, hogy készüljenek fel, és jó utat kívántam nekik és odaadtam nekik a csomagot. De ők olyan nagyon csöndes emberek, szerények a végtelenségig, olyanok voltak.

K: Ők akkor már tudták, hogy el kell menniük?

I: Ők tudták, hogy sorra kerülnek, de hogy aznap kerülnek sorra, azt- mer akkor már több helyről lehetett hallani, hogy elvitték őket. Csak ők akkor már az utolsó napokba már az utcára se mertek kimenni, mindig benn voltak csak a házba.

K: Nem is jöhettek ki, vagy nem mertek?

I: Jöhet- mehettek volna, de féltek kimenni=féltek kimenni az utcára, de ez az utolsó-

K: -ezt honnét tudja, Mariska néni?

I: -hát mer láttuk, hogy be vannak zárkozva mindig. Volt egy vastag ajtó, egy duplaajtó, és az napközbe be volt csukva nekik mindig. Azelőtt soha nem volt becsukva, és nem mentek ki se a kertbe se, se máshová, úgyhogy féltek. És vártak arra, hogy mikor viszik el. És én akkor nem láttam, hogy mikor, pedig me- lestem volna azon a falon át, de olyan nagy csönd volt, én mindig hallgattam, gondoltam is, ha hallok hangokat, akkor kicsit fölászok, és átnézek. De nem hallottam, hogy mikor vitték el, csak egy órával később, akkor újra megnéztem, és akkor láttam, hogy üres a ház.

K: Ez napközben volt?

I: Ez napközbe volt, egy délelőtt volt, igen.

K: Emlékszik, hogy melyik nap?

I: Azt nem tudom=azt nem tudom.

K: De hétköznapi volt, vagy-

I: Hétköznapi, biztos, hogy hétköznapi volt, igen=igen.

K: És vajon lovas kocsival mentek, vagy=vagy teherautóval?

I: Nem tudom=nem tudom, azt nem tudom. Mer akkor senki nem is mert jóformán az utcára menni. Olyan feszült hangulat volt mindenhol.

K: Volksbundisták se mentek ki az utcára?

I: Hát- hogy mondjam, azt nem tudjuk, hogy a volksbundok kimentek-e, mer ha kimentek volna, akkor biztos odaálltak volna és tapsoltak volna örömükbe.

K: Ezt miből gondolja Mariska néni?

I: Hát, én úgy gondolom, hogy hát örültek volna neki. Ez épp olyan, mint amikor ujjongtak, mikor a németek megszálltak, úgy ujjongtak biztos akkor is, amikor elvitték a-



K: Hallott ilyen hangokat a volksbundoktól, hogy örültek annak, hogy a zsidókat valami rossz éri?

I: Igen=igen.

K: Miket?

I: Hála istennek, azt mondták, már ideje, hogy elvitték őket. Pedig ezekkel nem volt senkinek semmi baja ezekkel az emberekkel.

K: Tehát hallotta, hogy ezt mondják a helyiek?

I: Hát persze, lehetett hallani.

K: Sokan mondták?

I: Hát, aki a volksbundba járt- németek-.

K: Miket mondtak még?

I: Csak azt, hogy örülnek, hogy egyszer már megszabadultak tőlük. Mi meg annak örültünk volna, ha a volksbundoktól szabadultunk volna meg. Zsidók nekünk nem voltak útba. Sőt, a egyik- volt egy gazdag, szintén Müller nevezetű zsidó, annak volt egy pusztája, és volt neki négy lova, meg mit tudom én, egy- hát egy egész gazdasága és az apámnál dolgoztatott. És ahhoz sokszor fölment a bátyám, mer ő vitte mindig a számlát, havonta egyszer, amikor fizetni kellett neki, de hát nem volt avval az emberrel nekünk soha semmi gondunk, az pontosan fűzetett, sőt, még meg is ajándékozott némelykor avval a macesszal. Hogy hívják azt magyarul?

K: Macesz.

I: Macesz? Mindenhogyan?

K: Pászkának.

I: Pászka, igen, pászka, igen egy szalvétába jó csomagra valót nekünk mindig húsvét táján küldött és mi annak nagyon örültünk, ja.

K: Tehát akkor nem látta, hogy mikor vitték el Mülleréket.

I: Nem, látni sajnos nem.

K: És akkor mi történt aztán, ottmaradt a házuk?

I: Ottmaradt a házuk, csukva, zárva volt minden, egészen addig, amég az a Mezei Imre, aki addigra magyarosított, Pestről hazajött, hozott magával egy nőt, én nem tudom, most ez hm: nem volt barátnője, nem hiszem, mer idősebb volt, hát csak aki ellátta őt. És akkor elkezdett itt kicsit suszterolni, mert annak tanult ő, itt, Bólyon, de akkor hamarosan megnősült és utána elment Pécsre lakni. És akkor jött egyszer, és azt mondta, Marisinak mondott mindig ((*nevet*)), hogy nem vennétek meg a kertemet, nekem pénzre lenne szükségem. És a szüleim mindjárt benne voltak, húha, akkor lesz egy kertünk, mer a mi házunkhoz nem volt kert, és megvették neki. De csak egy- vagy nekünk. Egy pár hónap múlva újra jött, és azt mondta, de

most a hátsót eladtam, most az elsőt, a házat is eladtam. Az egy olyan nagyon alacsony kis ház volt, hogy az udvarról befolyt a víz a küszöbön át, olyan mélyen volt és alacsony is, hát egy magas ember nem is tudott volna bemenni. Hát mondtuk, mit csináljuk ilyen házzal? Hát azt mondja, hát valamit találjatok ki. Hát a szüleimnek hála istennek volt pénz, és megvették a másikat is. És így akkor a férjemmel elkezdtek azt a- a falakat kibontani, és a mennyezetet ledobtuk, és a mennyezettel föltöltöttük a=az alját, hogy kicsit följebb legyen, és két éven keresztül dolgoztuk, míg ezt a házat lakhatóvá tehattük és be tudtunk költözni.

K: De ez már a háború után volt.

I: Ez a háború után volt.

K: Mikor azután közvetlenül, hogy a-

I: -ez-

K: -igen-

I: -ez negyvenhét- ez körülbelül 50-51-be volt. És abba a házba szültem a gyerekeimet, ott laktunk huszonöt éven keresztül, akkor a férjem beteg lett, akkor adtuk el azt a házat, de ma is szépen rendbe van tartva. És elmentünk a Szabó Mátyás térre lakásba lakni, mer ott lakott abba a la- tömbbe a lányom is. Úgyhogy így kerültünk akkor ahhoz a zsidóházba és jól voltunk. Csak az elején valahogy mindig zörgés volt a padláson, és mindig azt hittük, hogy visszajárnak a szellemek. És a férjem mindig fölkelt és fölment a padlásra és soha nem látott semmit, én meg mindig féltem, hogy most jönnek a szellemek. Hát nem tudom, mi lehetett, lehet, hogy talán egy valamilyen állat, vagy macska, de macska nem tudott fölmenni, mer hát a spájzon keresztül kellett volna fölmenni. Csak nekem mindig az volt a véleményem, hogy visszajárnak a Müllerék.

K: A Müller családból csak az Imre élet túl.

I: Igen=igen, mert ő akkor nem volt itthon, ő Pesten volt, hogy annak idején hol tudott elbújni, vagy hogy sem, azt=azt nem tudom. Ja.

K: És közvetlenül azután, hogy elvitték-

I: -igen

K: -a Mülleréket, a ház az ottmaradt-

I: -a ház ott-

K: -nem=nem törték föl, nem vitték el az ingóságokat?

I: Azt kár lett volna föltörni, ahogy mondtam, nagyon-nagyon szegények voltak, ott nem találtak volna ennyi értéket. Semmijük, azoknak csak az volt, ami=ami nagyon kellett, mondjuk az ágy, meg az a kis polc nekik, egy kis edényük, kevés ruhájuk volt. Hát mondom, az ember nem- más munkát nem tudott, és abból, amit ezekből a cipőkrémekből tudott árulni péntekenként, amikor kijárt a piacra vele, vagy esetleg máshol is, azt nem tudom, de hát abból még megélni is jóformán nem lehetett, még kajára se jutott.

K: A többi zsidó családdal volt-e kapcsolata, ismerte-e=ismerte-e őket, a többi bolyi zsidó családot?

I: Hát közelről nem, látásból igen, de közelről nem ismertem őket. Mondom, az a másik Müller család, hát azt annyiból, hogy hát amikor a bátyám odavitte a számlát havonta egyszer, de közelebről őket se ismertem. Na meg egy szép nagy háza volt.

K: Velük mi lett?

I: Nem tudom, arról nem tudok semmit.

K: Az ő házukkal, meg az ő-

I: Az ő házukkal ez akkor utána, nem is tudom mit csinál- ja, ÁFÉSZ-nak volt irodája akkor utána abba a házba.

K: De közvetlen azután, hogy elvitték őket.

I: Zárva volt minden. Nem, hát én akkor még fiatal lány voltam, és hát olyan nagyon nem is tudtam úgy- hogy nem is olyan nagyon érdekelt, hogy most mi lett, vagy mi sem. Akkor volt még egy kereskedő, de azok is eltűntek egyik napról a másikra.

K: Kik? Hogy hívták ezt a kereskedőt?

I: Az Kohn volt. Kohn nevezetű.

K: Azt már nem lehet tudni, hogy őket elvitték-e, vagy elmentek?

I: Hát szerintem őket is elvihették. Összeszedték őket.

K: Látott zsidókat sárga csillaggal?

I: Igen. Az ő- a Mülleréken is az volt. Az egész családnak az volt.

K: Mikor elmen- mikor elvitték a Müller családot, akkor hány évesek voltak a gyerekek?

I: A gyerekek? Hát a Zsuzsika volt a legkisebb, az akkor olyan öt-hat éves lehetett, gyönyörű kis göndör haja volt, a Mag- a Gyurika az lehetett talán tíz éves és a lány, az=az tizenhárom-tizennégy éves lehetett, a Magdi---és soha semmi=semmi hírt nem hallottunk róla, semmit. Még egyet tudnék mondani, a férjem Miskolcon volt katona. Három évig. És mindig mesélte egy=egy- még egy helybeli fiatalemberrel együtt, hogy sokszor ők találkoztak ott, ahol a zsidó tábor volt. És a zubbonyuk alatt mindig gyűjtötték a kenyérdarabokat, meg vettek is, ha volt egy kis pénzük és akkor elmentek oda a táborba és ott mindig bedobták a kenyeret nekik és lopva megint elmentek, nehogy senki észrevegye őket, mer akkor önekik is nagyon nagy kellemetlenségük lett volna. Méghozzá egy tisztnek, egy- nem tudom most, milyen rangba volt, a gépkocsivezetője volt a férjem, azt mondja, az megtudta volna, nem lehettem volna gépkocsivezető.

K: Itt Bólyon voltak-e nyilasok?

I: Hát, egy időbe voltak nyilasok, de--hát nem tudom, lehetek talán tízen, vagy tizenketten, akik a nyilas pártnak voltak a tagjai, de azok nem produkáltak semmit. Az csak éppen, hogy azt mondták, na, ez belépett a nyilas pártba. Ennél többet mi nem tudunk róluk.

K: De mit csináltak a=mit csináltak, amikor- szóval miben nyilvánult meg, hogy ők beléptek a nyilas pártba, honnét tudta ezt Mariska néni?

I: Honnan? Hát beszélték, na, most ez lépett be, na most az lépett be, most hárman vannak, most már öten vannak, hogy végül hányan lettek? Nem-

K: De azt mondták, hogy- tehát terjesztették ezt a nyilas eszmét, ideológiát, propagandát?

I: Hát gyűléseket tartottak, egyszer egy báljuk is volt.

K: Nyilasoknak?

I: A nyilasoknak, igen.

K: Ez mi- hogy nézett ki ez a nyilas-bál?

I: Hát azt nem tudom, mer én akkor- nem vettem részt.

K: De akkor mit tud erről a nyilas-bálról?

I: De agi=de agitáltak, hogy jöjjenek el a nyilas-bálra. És azt mondta apám, arról szó se lehet, azt mondja, hogy te nyilas bálba mész. Na hát és akkor avval el volt intézve, ja. De utána azt hiszem-

K: -miben különbözött egy másik- egy normál báltól a nyilas bál?

I: Hát a rendes bálók, azok a katolikus legényegyletbe, vagy az ifjúsági egyletbe voltak. És azok meg a vigadóba fönt, mer a vigadó már akkor is volt, azok meg ott tartották akkoriba. De hogy kik voltak ott, ki sem, azt nem tudom.

K: Ezek a nyilasok egyenruhában jártak?

I: Nem=nem=nem.

K: De volt valami karszalagjuk, vagy valami meg- megkülönböztető jelzésük, hogy ők nyilasok?

I: Hát, arra nem emlékszem, hogy az lett volna. Akik a katolikus legényegyletbe, meg ifjúsági egyletbe tartoztak, azoknak volt egyensapkájuk, amit föltettek, de nyilasoknak nem. És az a nyilas párt, az ha volt, egy fél éves valami, tovább nem is tartott.

K: Inkább férfiak voltak, akik a nyilas pártba beléptek?

I: Csak férfiak, igen.

K: Nők nem lehettek.

I: Nem=nem.

K: A volksbundnak volt egyenruhája?

I: Nem volt egyenruhájuk.

K: Ők=ők hordtak valamit, vagy látszott- honnét lehetett látni azt, hogy valaki volksbund, vagy nem volksbund?

I: A házakon ki volt=kint volt odafestve egy V betű, és arról tudtuk, hogy na, ez a család a volksbundba tartozik.

K: Mi ez a V-betű?

I: Viktóriát jelentett? Mi is volt arra ráírva, várjunk csak?--Nem tudnám most megmondani. Nem tudom most kifejezni magam, hogy ez pontosan-

K: A Viktória azt jelenti, hogy győzelem, ugye?

I: A Viktória győzelmet jelent, igen.

K: Csak egy V-betű volt a nyilas házakra fölírva?

I: Igen, egy V-betű a kapu mellet, vagy a bejárati ajtó mellett.

K: Sok ilyen ház volt?

I: Hát: a parasztházaknál majdnem mindegyiknél. Ahol cselédek is voltak, meg nagyüzem, nagyparasztok.

K: Iparosok nem voltak volksbundok annyira.

I: Iparosok nem voltak, nem=nem=nem. Ha volt iparos- hát mondjuk az egyik kovács, most-mer mondtam apámhoz elmentek a kuncsaftok- az egyik kovács belépett a volksbundba is, mer annak soha nem volt munkája, mer nem szeretett dolgozni, és akkor az rájött, hogy jobban él majd, ha őhöz húzódnak. El is mentek hozzá, igen.

K: Mi lett a volksbunddal a háború után?

I: Hát akkor kitelepítették őket, a háború után. Most megint nem tudok évszámot sajnos mondani.

K: De csak a volksbundot, vagy mindenkit, aki svábul beszélt, vagy németül beszélt?

I: Hát most egy érdekes dolgot mondok el magának, hogy mikor a második kitelepítés volt, akiket az NDK-ba vittek, akkor egész váratlanul megtudtuk azt, hogy minket is kitelepítenek. És apámnak magyar anyanyelve volt, a férjemnek magyar anyanyelve volt, a bátyámnak magyar anyanyelve volt, de mikor az összeírás- utolsó összeírás volt, és mi meg gyerekek voltunk, akkor anyám bevallotta, hogy be- ha- azt kérdezték akkor tőle, hogy német anyanyelvük van? És akkor azt mondta anyám, hogy igen, tudnak németül mind. Ő ezt félreértette valószínű ezt a kérdést és azt mondta, németül beszélnek, és beírták akkor, hogy német anyanyelvűek. Tehát akkor--én akkor első gyerekkel terhes voltam, és engem bevittek Mohácsra kórházba, amikor má' úgy sejtettük, hogy el fognak vinni--és szóval a férjem, a bátyám, az aznap jött a hadifogságból, és az apám azok otthon maradtak, és a tö- anyámat testvéreimmel, a fiatalabb testvéreimmel ott voltak Mohácson a vagonba. És én a kórházból a főorvos írt nekem egy papírt, hogy engedélyezi, hogy kimenjek és látogassam őket. Hát és anyám ott ült és búsult, és azt mondja, most mi lesz apánkkal, hát hogy az itt marad egyedül. Hát három napig nem vitték el Mohácsról azt a vagon, és a végén kiderült az, hogy nem vihették el, mer a családot nem volt szabad szétszakítani, ők akkor jöttek rá, mer apám

utánajárt, valószínű valakit le is pénzelt, és akkor külön kocsit ment, és hazahozta a szüleimet és utána semmi. Anyám kicsomagolt, azt mondja, hogy abba nyakkendő volt, meg minden volt, csak éppen az nem, ami kellett, ami élelmet vitt, lak- na- lisztet, meg krumplit, meg ilyenek, azt odaadta egy másik asszonynak, hogy legyen neki. És azok hamarosan gyalog tértek vissza az NDK-ból és alig egy éve, hogy itthon voltak, akkor visszahozták a lisztet, meg hozták vissza a krumplit. Szóval így maradt meg akkor a mi családunk, mert ártatlanul kerültünk volna ki.

K: És akik volksbund voltak, őket meg elvitték ezek szerint. Vagy őket kitelepítették.

I: Igen, utána akkor elindult a vagon, igen, azokkal, akik bennmaradtak, igen.

K: És aki volksbund volt, azokat elvitték, vagy azért maradtak itthon volksbundok?

I: Hát maradtak, akik=akik- hogy mondjam, a lelkük volksbund volt, de nem nyilatkoztak és nem mutatták azt soha. Ilyen volt még a bólyi polgármester is, aki akkoriban polgármester volt.

K: A háború alatt, vagy előtt, vagy utána?

I: A háború---a háború után, igen.

K: Ő is egy volks- lényegében volksbund volt a háború utáni polgármester?

I: Igen. Ő azt senkinek mondta és senki nem tudta, mogyoródi? nem is tudom, hová valósi volt, annak az apja is=is az volt, és ő egyszer egy olyan kijelentést tett--hogya az énekkarnak, ha ők németül énekelnének, még egyenruhát is vett nekik. De úgy is észre lehetett venni, hogy ő mindig egy kicsit oda a volksbundokhoz húzott.

K: Még egyszer, akkor ez most a háború után volt?

I: Ez a háború után volt már, igen=igen.

K: Tehát a helyi énekkarnak vett egyenruhát?

I: Igen, hogya németül énekelnek, igen=igen. És akkor mindjárt egy=egy lány azt válaszolta nekik: mi jobban szeretünk magyarul énekelni. És nem kérünk egyenruhát. És az a- az=az is ebbe az iskolába járt, itt a nemzetiségi- német nemzetiségi iskolába, de akkor közbe akkor megnyílt itt egy magyar gimnázium=magyar polgári iskola, akkor a második két évet ő már ott járta. Előtte ott kezdte az iskolát. Nem tudom most-

K: Voltak=voltak népbírósi perek itt Bólyon, vagy bólyiak ellen volt népbírósi per a háború után?

I: Nem=nem=nem. E- legalább is nem tudok ilyenről.

K: Hallott bármilyen, még ugye a háború alatt, vagy a=a hát a- amikor akkoriban, amikor elvitték a zsidókat-

I: -igen-

K: -hallott bármilyen antiszemita propagandát-

I: -nem-

K: -cinikus szöveget, bántást-

I: -nem=nem=nem=nem.

K: Említett múltkor egy kis ve- szlogent, hogy a (góbi) és a felesége.

I: Igen, na ez a Kohn, akit mondtam, akikkel izé- arról költöttek egy éneket, hogy góbi és a felesége ül a tetején. Én nem tudom, az a- volt lovuk, azt tudom, volt két lovuk és kocsikáztak is, és akkor valaki- valakinek eszébe jutott az, hogy-

K: Valaki helyi?

I: -igen- hát így csúfolták őket.

K: De volt már csúfokodás is?

I: Nem=nem=nem=nem. Egyiket se csúfolták, csak arra mondták mindig, góbi és a felesége ül a tetején. De hosszabb volt ez az ének, de én nem tudom már, elfelejtettem.

K: Más ilyenre nem emlékszik, ami ilyen zsidókat csúfoló-

I: -nem-

K: -rigmus, vers, ének-

I: -nem=nem=nem=nem. Én legalább is nem tudtam.

K: Családon belül mit szóltak ahhoz, hogy elvitték a zsidókat? Tehát a szülei mit szóltak ahhoz, hogy?

I: Az én szüleim? Sajnálták őket. Sajnálták, főleg az a másik Müllert, aki nagyon sokat dolgoztatott, mivel lovai, meg kocsija volt, meg tanyája, meg mit tudom én, mi. Hát az=az-- szinte eltartotta a mi családunkat. És azt nagyon sajnáltuk--ja. Nem- mi nem gyűlöltük őket, épp úgy beszéltünk velük, mint=mint másokkal és-

K: Háború után itt Bólyon volt szó a zsidókról, az elvitt zsidókról?

I: Hogyan?

K: A háború után volt szó itt a zsidókról, mi történt a zsidókkal? Ez téma volt a faluban?

I: Hát csak annyit, hogy elvitték őket, mer mindenki már avval számolt, mikor má' másol is vitték, meg hallottuk, hát, hogy összesúgtak, hogy most ezt vitték, most azt vitték, de különben-

K: De hogy a háború után volt- erről beszéltek, vagy akár a közelmúltban is, hogy mi történt a zsidókkal, a bóly- bólyi zsidókkal? Ez volt téma?

I: Hát nem, mert senki nem tudta, hogy hová lettek.

K: De most már lehet tudni, hogy hová lettek.

I: Hát az, hogy a koncentrációs táborból kerültek, nem? Én úgy gondolom legalább is, de hogy lényegébe hova vitték őket, azt senki nem tudta. Mer senkiről hír már nem jött.

K: De aztán ezt lehetett tudni, vagy erről nem volt szó sose, hogy hova kerültek a bólyi zsidók.

I: Nem, nem tudom, nem.

K: Vannak megemlékezések Bólyon erről- az elhurcoltakról?

I: Nem emlékszem, hogy lett volna. Olyanra nem emlékszek.

K: Mariska néni, köszönjük szépen, akkor itt most álljunk le.  
Mariska néni, egy picit leálltunk egy kis szünetre-

I: -igen=igen-

K: -és akkor lenne még egy kérdésem, amit meg szeretnék kérdezni. Említette itt a polgármestert, aki a háború után-

I: -igen-

K: -azt mondta, hogyha a kórusban németül énekelnek gyerekek? vagy a-

I: -igen=igen=igen-

K: -gyerekek? akkor szerez egyenruhát nekik.

I: Igen.

K: Ez nem egészen világos, hogy milyen egyenruhát szerzett volna nekik?

I: Na, hogy az egész énekkarnak egy egyforma ruhát.

K: Ja, hogy úgy egyenruhát.

I: Igen=igen=igen.

K: Aha.

I: Amibe a-

K: -és ez mikor- '45 után volt, tehát 46-47, ilyenkor? Mikor volt ez? Melyik polgármester volt ez? Tehát mikori polgármester volt ez?

I: Ez a=ez a Bösz polgármester, akit említettem, aki lélekbe' pol- na- volksbund volt, csak-

K: Ősz?

I: Ő maga is, az volt.

K: -de

I: -ezt a beszédjéből ki lehetett venni és tudni lehetett-

K: -de a neve, hogy- mi volt a neve? A neve volt Bösz? nem-

I: Bösz József=Bösz József-

K: -Bösz József, igen-

I: Bösz József volt a neve-

K: -aha- és=és

I: -és hát azt mondta, hogy elment a- a zárdába ültünk--és elment mellettünk és azt mondta, tanuljatok meg németül énekelni, akkor veszek magatoknak közös egyenruhát, na. Hát az lett volna talán egy hosszú ruha, vagy egy nem tudom én, mi.

K: Tehát egyforma ruha, valami szép fellépő ruha igazából.

I: Igen=igen egyforma ruha.

K: De hát a háború után már nem volt divat németbarátnak lenni, ugye?



I: Szívből- lélek- azt nem lehet kiirtani azokból az emberekből. Mint ahogy belőlünk nem lehet kiirtani azt, hogy magyarok vagyunk, és nem nyilasok, és nem volksbundok. Csak így tudnám megmagyarázni.

K: Említett, hogy volt- voltak nyilasok.

I: Igen.

K: Volt hm: valami ének, amit=amit ők énekeltek?

I: Éljen Szálasi--várjunk---pillanat---*éljen Szálasi, meg a bátyja*, de hogy az ki volt, az a bátyja, azt nem tudom, *mert a zsidókat üti-vágja*. Olyan volt, arra emlékszem. De hát az minden olyan régen volt, én most már közel vagyok a kilencvenhez, most tessék elképzelni, hogy még=még azér valami megmaradt a sokból. Igen. Szóval ez volt: *Éljen Szálasi, meg a bátyja, mert a zsidókat üti-vágja*.

K: És konkrétan emlékszik rá, hogy a nyilasok a faluban, kik voltak nyilasok?

I: Név szerint nem tudom. Hát- mer arra a bálra nem kerültem el, és nem voltam, és egyes-

K: Ki hívta=ki hívta a bálba?

I: Hát a fiat- a legények, a fiatalemberek, akikkel akkoriba bálozni jártunk.

K: -de ők-

I: -azok mondták, hogy-

K: -nyilasok voltak?

I: Kérem?

K: Nyilasok voltak ezek a?

I: Hát azt nem tudom, csak azt mondták, nyilas bál lesz, gyere el a bálba. És apám azt mondta, nyilas bálba nem mehetsz el.

K: Tehát név szerint nem emlékszik nyilasra.

I: Nem=nem=nem.

K: Mi lett aztán a- amikor bejöttek az oroszok? Erőszakoskodtak-e a helyi civil lakossággal? Tud-e ilyenekről?

I: Nekünk ilyen tapasztalatunk nem volt. Mer anyám mindig azt mondta, én is örülnék, ha a fiamnak nyújtana valamit, és nekünk egy külön bejáratú szobánk volt, és amikor jöttek, akkor befogadtuk mindig őket, és mindnyájan nekiálltunk és főztünk nekik krumplilevest, vagy=vagy hát valami egyszerűt, és bevittük, jó tele lettünk- izével is tetűkkel, de azért mindig megvendégteltük őket és nekünk semmi konfliktusunk övelük nem volt.

K: De arról-

I: -bulgárok=bulgárokkal se, meg az oroszokkal se.

K: Bolgárok? Jöttek be bolgárok?

I: Bolgárok is voltak, igen.

K: Háború után? Vagy a második világháborúban?

I: Nem, hát háb=háború alatt még.

K: Bolgárok.

I: Igen-

K: -a: igen?

I: És mikor bejöttek az oroszok, akkor mi kint voltunk a pincesorba, ott várunk meg, még átvonultak a falun, itt csak egyetlen egy áldozat volt, de az egy német katona, itt a parkba, ami szintén a kastélyparkba, de több halott nem volt Bólyon.

K: Lányokkal erőszakoskodtak az oroszok?

I: Arról nem tudok, hogy erőszakoskodtak, csak azt hiszem, nyolcat vittel el. Fiatal ki- olyan 16 éves kislányokat vittek, de azok nem tudom, hát amikor a katonákat is már visszatoloncolták, vagy visszaengedték, akkor azokból öten azt hiszem visszajöttek, hárman meg meghaltak kint.

K: Ez-

I: -a lányok-

K: -nyolc lányt vittek el kik?

I: Az orosz katonák.

K: És hova vitték őket?

I: Hát ki, Oroszországba--munkatáborba.

K: És abból és akkor öt jött vissza később, gondolom.

I: Igen, öten visszajöttek egészségesen, hárman meg meghaltak. Név szerint már nem tudnám felsorolni őket.

K: De itt helyben, volt-e olyan, vagy hallott-e olyanról, hogy megerőszakoltak lányokat?

I: Én tudom, hogy hogy tetszik gondolni, de nem hallottam olyanról, nem=nem.

K: Jó, köszönöm szépen.

I: Én is köszönöm.

K: Köszönöm szépen.